

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 3 (Aralık/December 2020), s. 41-70.
|| Geliş Tarihi-Received: 16.11.2020
|| Kabul Tarihi-Accepted: 05.12.2020
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675

**Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe
Manzum Sözlük: Bülğatü's-Sıbyân**

*Whose Author and Copyright Date Are Unknown an Unknown Arabic-Turkish
Poetic Dictionary: Bulğatu's-Sıbyân*

Yunus KAPLAN*

Öz

Osmanlı'nın dil, kültür ve edebiyatının şekillenmesinde Arapça ve Farsçanın büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde hem edebî hem de ilmî olarak gelişim göstermek için bu dillerin öğrenimi ve öğretimi her zaman önem arz etmiştir. Bu öneme istinaden Arap ve Fars dillerinin daha çabuk ve daha iyi öğrenilmesi için kaynak niteliğinde birçok eser kaleme alınmıştır. Kelimelerin daha kolay öğrenilmesi ve hafızada daha kalıcı hâle gelmesi için hazırlanan manzum sözlükler de bu eserler arasında yer alır.

Özellikle Osmanlı tebaasını oluşturan farklı toplulukların dilleri için yazılmış olanları da olmakla birlikte manzum sözlüklerin büyük çoğunluğu Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde tanzim edilmiştir. Bu meyanda Arapça-Türkçe manzum şekilde hazırlanmış sözlüklerden biri de müellifi ve telif tarihi hakkında elde herhangi bir kayıt bulunmayan *Bülğatü's-Sıbyân*'dır. Şimdilik bilinen tek yazma nüshası bulunan ve 250 beyitten müteşekkil olan bu eserde, 1100 civarı Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir.

Bu çalışmada *Bülğatü's-Sıbyân*'ın şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durularak, çeviriyazılı metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Sözlük, Manzum Sözlük, Bülğatü's-Sıbyân.

Abstract

Arabic and Persian had a great influence in shaping the language, culture and literature of the Ottoman Empire. In this period, learning and teaching of these languages has always been important in order to develop both literary and scientific. Based on this importance, many works have been written as a source for learning Arabic and Persian languages faster and better. Poetic dictionaries prepared to make words easier to learn and to become more permanent in memory are among these works.

Although there are also those works written for the languages of different communities that constitute the citizens Ottoman Empire, the vast majority of the poetic dictionaries are written in Arabic-Turkish, Persian-Turkish or Arabic-Persian-Turkish. In this respect, one of the poetic dictionaries prepared in Arabic-Turkish is *Bulğatu's-Sıbyân*, whose author and date of copyright are not available.

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/Türkiye, e-posta: yunuskaplan80@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2421-253X.

In this work, which is the only known manuscript and which has 250 couplets, Turkish meaning of around 1100 Arabic words are given.

Keywords: Classical Turkish Literature, Dictionary, Poetic Dictionary, *Bülgatü's-Sıbyân*.

Giriş

Sözlükler, canlı bir mefhum olan bir dilin tarih boyunca sahip olduğu kelime hazinesinin muhafazasında ve bu dildeki kelimelerin tarihî seyir içinde geçirmiş olduğu değişimleri kayıt almaları bakımından oldukça önemli eser türleridir. Genellikle farklı milletlere mensup olan fertlere kaynak dili öğretme amacıyla yazılan bu eserler, sadece dil öğreniminde başucu kaynağı olan bir eğitim aracı değil aynı zamanda yazılmış oldukları dilleri konuşan milletlerin sahip olduğu maddi ve manevi kültürel birikimleri yansıtan önemli yazılı vesikalardır. Yüzyıllar boyunca tarih sahnesinde göstermiş oldukları başarılarla kendinden söz ettirmiş köklü ve kadim milletlerin edebî birikimlerinde bu türden yazılmış sayısız eserlere tesadüf edilmektedir.

İnsanlık tarihinin en eski milletlerinden olan ve tarih boyunca sayısız devletler kurarak dünya siyaset tarihinde önemli bir yere sahip olan Türkler de siyasi alanda sahip olduğu ihtişamı kültürel alanlara da aksettirmesini bilmiştir. Özellikle İslâmiyet'in kabulüyle birlikte İslam medeniyet havzasına dâhil olan bu necip millet, bu medeniyetin önemli iştirakçilerinden olan Araplar ve Farslarla hemen hemen hayatın her alanında yakın temas hâlinde olmuştur. Hâl böyle olunca birçok alanda olduğu gibi bu medeniyet dairesinde teşekkül eden çok zengin edebî ve ilmî birikime de kayıtsız kalınmamış ve bu birikimden azami seviyede istifade etme yoluna gidilmiştir. Bunun neticesinde de bir dil olarak Arapça ve Farsçanın öğrenilmesi zamanla önemli bir ihtiyaç hâlini almıştır. Bu gayeye matuf olarak da dil öğretiminde kullanılabilecek her türlü malzemeden istifade yoluna gidilmiştir.

Farklı dillerin öğretiminde kullanılan en önemli temel kaynakların başında sözlükler ayrı bir öneme haizdir. Farklı şekillerde ve muhtevalarda karşımıza çıkan dil öğretim malzemesi olan sözlükler, birçok toplumda olduğu gibi Türk kültür ve edebiyat tarihinin önemli eserleri arasında yer alır. Tarih boyunca farklı amaçlarla ve farklı şekillerde dillerinden en az biri Türkçe olan birçok sözlük kaleme alınmıştır.

Türk edebiyatında sözlükler şekil itibarıyla mensur ve manzum olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatımızda her ne kadar sayı olarak mensur sözlükler fazlaca olsa da az sözle çok şey anlatabilme; vezin, kafiye ve kullanılan nazım şeklinin yapısal özelliklerinin ahenge sağladığı katkılar vesilesiyle azımsanmayacak kadar manzum sözlük de kaleme alınmıştır. Farklı dillerde yazılmış olanları da olmakla birlikte manzum sözlüklerin büyük çoğunluğu Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde tanzim edilmiştir. Arapça-Türkçe manzum kaleme alınan sözlüklerden biri de müellifi ve telif tarihi hakkında şimdilik elde herhangi bir kayıt bulunmayan *Bülgatü's-Sıbyân*'dır. Bu çalışmada *Bülgatü's-Sıbyân*'ın sahip olduğu şekil ve muhteva özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra eserin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

1. Manzum Sözlük Tarihçesine Kısa Bir Bakış

İlk manzum gramer kitabı ve sözlük yazımına XI. yüzyıldan itibaren rastlanır. Bu ilk örnekler, Arap dilciler tarafından kaside tarzında kaleme alınmıştır. Yemenli dilci ve şair İsmail b. İbrahim b. Muhammed er-Rib'î (öl. 1087)'nin *Kaydü'l-Evâbid* adlı eseri, Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'indeki kelimeleri içeren kaside tarzında yazılmış Arapça bir sözlüktür. Ez-Zemahşerî'nin 513-514/1119-20 yılları arasında yazdığı *el-Mufasssal*'ı, İbn Mâlik adıyla meşhur Cemâlüddin Ebî Abdullâh Muhammed b. Mâlik bet-Tâci (öl. 1274)'nin *Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Makâsîd*'ı, öğrenciler için yazılmış Arapçanın temel

gramer kurallarını da işleyen önemli manzum eserlerdendir. Edîb Natanazzî (öl. 1106)'nin *Düstûru'l-Lüga ve Kitâbü'l-Halâs* adlarıyla bilinen eseri ise iki dilli manzum sözlük tarzının ilk ve kısmi örneğini teşkil eder (Öz 2016: 51).

İki dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneği, XIII. yüzyıl müelliflerinden Bedrüddin Ebû Nasr Mes'ûd (Mahmûd) b. Ebi Bekr el-Ferâhî'nin *Nisâbu's-Sıbyân*'ıdır. Arapça kelimelerin Farsça karşılıklarıyla nazmedildiği bu manzum sözlük, XIII. yüzyıldan sonra, Arapça öğrenmek ve öğretmek için mektep ve medreselerde okutulmuş ve ezberletilmiş; İran, Anadolu, Türkistan ve özellikle Hindistan'da büyük ilgi görmüştür (Öz 2016: 51-52).

Anadolu'da ilk manzum sözlük örneklerinin Arapça-Farsça şeklinde kaleme alınmış oldukları bilinmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da konuşma dili olan Türkçenin yanında Farsçanın resmî dil, Arapçanın ise ilim dili olarak ön plana çıkmış olması gösterilebilir. Bu iki dilin öğrenimi ve öğretiminin daha etkin yapılabilme ihtiyacına cevap vermek amacıyla kaleme alınan manzum sözlük örnekleri zamanla çeşitlilik kazanarak Türkçe-Rumca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Boşnakça gibi farklı örneklerle de sahip olmakla birlikte daha çok Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe ve Arapça-Farsça-Türkçe olmak üzere üç şekilde sözlük yazımı yaygınlık kazanmıştır (Kaplan 2018: 56).

Bu meyanda Anadolu'da Arapça-Farsça şeklindeki ilk manzum örnek, Isfahan kadısı Seyfüddîn Zekeriyâ'nın torunu Çemişgezek kadısı Şemsüddîn Ahmed'in oğlu Şükrullah'ın 1242-43 yılında kaleme aldığı *Zühretü'l-Edeb*'dir. Hüsameddin Hasan b. Abdülmü'min el-Hoyî'nin *Nasîbü'l-Fıtyân* ve *Nesîbü't-Tıbyân*'ı, Abdülhamîd el-Engürî'nin 1356 yılında telif ettiği *Silkü'l-Cevâhir*'i, Germiyanlı şair Ahmedî'nin 1360-1377 yılları arasında nazmettiği tahmin edilen *Mirkâtü'l-Edeb*'i ve yine Germiyanlı şair Ahmed-i Dâî'nin Şehzade Murad'ın okuması için kaleme aldığı *Ukûdu'l-Cevâhir*'i bu tarzda yazılmış ilk manzum sözlüklerdir (Öz 2016: 48).

2. Manzum Sözlüklerin Genel Özellikleri

Daha çok ilim adamları ve şairler tarafından kaleme alınan manzum sözlüklerde yer alan kelimelerin feshate ve belagate uygun olmasına özen gösterilmiş; bununla düzgün konuşma ve maksadı güzel ifade etme melekesinin kazandırılması, konuşma ve yazıda akıcılığın sağlanması düşünülmüştür. Manzum sözlük yazarları, eserlerinin aruzu iyi bilen kişilerce vezin üzere okutulup ezberletilmesine ısrarla vurgu yapmışlardır. Manzum sözlüklerin yazımı "fenn-i hatîr" olarak görülse de bu tarz sözlükler, okuyanlar ve okutanlarca "hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay" eserler olarak nitelendirilmiştir (Öz 2016: 53).

Genellikle mesnevi nazım şekli ve aruzun kısa kalıplarının tercih edildiği manzum sözlükler, bir mukaddime ve eserin yazılma amacının açıklandığı sebeb-i telifle başlar. Daha sonra farklı beyit sayılarına sahip kıt'a adı verilen ve asıl sözlüğü teşkil eden bölümlerde öğretilmesi hedeflenen yabancı kelimelerin anlamları verilir ve hatime bölümüyle eser bitirilir (Kaplan 2018: 56).

Manzum sözlükler, daha çok küçük yaştaki çocuklara ve eğitime yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli sayıda kelime ve gramer kurallarının öğretilmesi yanında; edebiyat ve aruz bilgileri de sunmaları bakımından nazmın talebeye daha hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunmaları ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından da ilgi görmüştür. Bu sözlüklerde bazı edebî sanatlar, bahir ve vezinler öğretilerek aruz konusunda bilgi edindirme amacı güdülmüş, şiire ve şairliğe yatkın olanların yeteneklerinin geliştirilmesi arzulanmıştır. Manzum sözlüklerde dili iyi kullanan şairlerin

ve ediplerin nazım ve nesirde kullandıkları kelimeler ile inşa sanatında kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler nazmedilmiş, nadir kullanılan kelimelere yer verilmemiştir (Öz 2016: 53).

3. Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler

Çalışmamızın konusu olan ve hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilen *Bülgatü's-Sıbyân* dışında Türk edebiyatında Arapça-Türkçe şeklinde kaleme alınmış şimdilik 19 manzum sözlüğün varlığı bilinmektedir. Telif tarihleri dikkate alınarak bu sözlükler hakkında aşağıda özet mahiyetinde bilgiler verilmiştir.

3.1. *Lugat-ı Ferišteoğlu*: Abdullatif İbn-i Melek tarafından 1392 yılında kaleme alındığı tahmin edilen bu eser, Arapça-Türkçe şeklinde kaleme alınan manzum sözlüklerin ilkidir. İbn-i Melek'in torunu Abdurrahman'ın dil eğitimi ve Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için kaleme alınan eserde, 1528 Arapça kelimenin Türkçe karşılığına yer verilmiştir (Muhtar 1993: 21, 273).

3.2. *Mahmûdiyye*: Eserin müellifi ve telif tarihi hakkında elde kesin bir kayıt bulunmamaktadır. 957/1550-51 yılı veya öncesinde telif edildiği tahmin edilen eser, *Ferišteoğlu Lügati'*ne naziredir. 447 beyitten müteşekkil bu manzum sözlükte, 2073 Arapça kelimeye 1573 Türkçe kelimeyle karşılık verilmiştir (Ölker 2015: 31-33).

3.3. *Lugat-ı Visâlî*: Visâlî mahlaslı bir şair tarafından 1574 yılında huruf-ı heca tertibine göre tanzim edilmiş olup toplam 488 beyitten müteşekkildir. 1900 civarı Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilen bu manzum sözlük, bir mukaddime ve sözlük bölümünü oluşturan 40 kıt'adan oluşmaktadır (Kaplan 2018: 59-60).

3.4. *Cevâhirü'l-Kelimât*: Şemsi Ahmed Paşa tarafından yazılan eserin tanzim tarihi belli değildir. 643 beyit tutarındaki eserde, Arapça kelimelere Türkçe karşılık olarak verilen 1467 madde başı kelime mevcuttur. Bu sayı, tekrarlarla birlikte 2000'i bulmaktadır (İnce 2002: 179).

3.5. *Teşrih-i Tıbbâ'*: Cihâdî mahlaslı bir şair tarafından 1000/1591-92 yılında yazıldığı düşünülmektedir. 369 beyitten müteşekkildir (Doğan 2016: 18-21).

3.6. *Seb'atü Ebhur*: Abdücelîl bin Yûsuf el-Akhisarî tarafından 1026/1617 yılında yazılan eser, 51'i mukaddime ve 189'u sözlük olmak üzere toplamda 240 beyitten oluşmaktadır. Sözlük kısmı 22 kıt'a hâlinedir. Bu manzum sözlükte, yaklaşık 770 Arapça kelime/kelime grubunun Türkçe karşılığı verilmiştir (Fidan 2020: 379).

3.7. *İslâh-ı Merkezî*: *Ferišteoğlu Lügati'*ne nazire olan eser, Merkez-zâde Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. 381 beyit ve 22 kıt'adan müteşekkildir (Tanrıverdi 2008: 47).

3.8. *Tuhfe-i Fedâî*: Mehmed Fedâî tarafından 1634 yılında *Tuhfe-i Şâhidî'*ye nazire olarak kaleme alınmıştır. 401 beyit olan eserde, 1211 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Yakar 2007: 1019).

3.9. *Nazmu'l-Leâl*: Şeyh Ahmed tarafından 1641 yılında yazılmıştır. 664 beyitlik eserde 3000'den fazla Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir (Gülhan 2010: 209-10).

3.10. *Müfidü'l-Müstefidîn*: Tertip özelliği bakımından *Tuhfe-i Şâhidî'*ye benzeyen eser, 1643 tarihinde telif edilmiş olup müellifi belli değildir. Girişte 30 beyitlik bir mesnevi, 30 kıt'a ve sonda da 109 beyitlik bir mesnevi vardır. Metin kısmı 354 beyit olup yaklaşık 1500 Arapça kelimeye Türkçe karşılıklar verilmiştir (Eliaçık 2013: 84).

3.11. *Sübha-i Sıbyân*: 1063/1652-53 yılında telif edilen eserin müellifinin ismi yazma nüshalarda belli değildir. Matbu nüshalarda ise Mehmed b. Ahmed er-Rûmî,

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî ve Er-Rûmî Bosnavî Ebu'l-Fazl Muhammed Ahmed gibi farklı şekillerde verilmektedir. Eser, 460 beyit civarındadır (Kılıç 2006: 69-70).

3.12. *Nazmü'l-Ferâ'id*: Abdulmezîd-zâde Hâfız Efendi tarafından 1697-98 yılında yazılmıştır. 826 beyitten müteşekkil olan eserde 3273 Arapça kelimenin 2331 Türkçe kelimeyle karşılığı verilmiştir (Yakar 2009: 998-1001).

3.13. *Şehdî Elfâz*: Bozoklu Şâkir Osman tarafından 1204/1789-90 yılında yazılmıştır. 309 beyit tutarındaki eserde, 1001 Arapça kelimeye 899 adet Türkçe kelimeyle karşılık verilmiştir (Özkan 2013: 441-42).

3.14. *Tuhfe-i Âsım*: Mütercim Asım Efendi tarafından 1213/1798 yılında yazılmıştır. 1250 beyitten oluşan eserde 3402 Arapça kelimenin 3249 kelimeyle Türkçe karşılığı verilmiştir (Tiryakiol 2013: 15-18).

3.15. *Nuhbe-i Vehbî*: Sümbülzâde Vehbi tarafından 1214/1799 yılında kaleme alınmıştır. 1948 beyitten müteşekkil olan eserde 3800 Arapça kelimenin Türkçe karşılığının yanında 550 tabir ve deyim anamları verilmiştir (Yurtseven 2003: 29).

3.16. *Tuhfe-i Hâcibî*: Muhlis Halil Bey tarafından kaleme alınmıştır. Eldeki nüshasının 1223/1808 yılında istinsah edildiği dikkate alındığında bu tarihte veya öncesinde nazmedildiği anlaşılmaktadır. 13 beyitlik mukaddimeden sonra 122 beyitlik sözlük kısmından oluşan eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup Arapça 516 kelimenin Türkçe karşılığını ihtiva etmektedir (Uz 2019: 4090-92).

3.17. *Lügat-ı Yûsuf*: Yahyâ Efendi tarafından 1241/1826 yılında yazılmıştır. 114 beyitten müteşekkildir (Ceviz ve Gündüzöz 2006: 213).

3.18. *Tuhfe-i Fevzî*: Edirne Müftüsü Fevzî Efendi'nin kaleme aldığı eser, 1048 beyittir. Eserde 3200 civarında Arapça kelime/kelime grubunun Türkçe karşılığı verilmiştir (Boran 2016: 88-91).

3.19. *Rûhu'l-Edeb*: Hayâtî-zâde Şeref Halil Efendi'nin kaleme aldığı bu Arapça-Türkçe manzum sözlük, bölümlerin başlatıldığı kıtaların kafiyesine göre elifba sırası dikkate alınarak tanzim edilmiştir. Sözlük kısmında toplam on üç harfin kafiye olarak kullanıldığı eser eksik olup sözlüğün bu kısmında çoğunluğu Arapça terkip olan 1599 adet yapının Türkçe karşılığı verilmiştir (Kılıçarslan 2020: 694-97).

4. *Bülgatü's-Sıbyân*

Biyografik ve bibliyografik kaynaklarda *Bülgatü's-Sıbyân* hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemektedir. Eserin şimdilik bilinen tek nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesinde "Ms Or 14408" numarada kayıtlı olan ve dil öğrenimiyle alakalı çeşitli metinleri ihtiva eden bir mecmuanın 37b-54b sayfaları arasında kayıtlıdır.¹ Eser, nesih hatla ve harekeli bir şekilde birkaç sayfa hariç tek sütun hâlinde kaleme alınmıştır. Türkçe karşılığı verilen Arapça kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

¹ Güler Doğan Averbek'in verdiği bilgilere göre *Bülgatü's-Sıbyân* dışında bu mecmuanın 1b-16b arasında *Nazmü'l-Esâmî* adlı Türkçe-Farsça manzum sözlük; 17a-18a'da hatimesinde *Latîfe-i Surûrî* adını taşıyan, Farsça emsile hakkında başı eksik bir metin; 18b-28b arasında *Tuhfetü'l-Fürsi's-Sahîh* başlığı not edilen Farsça-Türkçe manzum sözlük; 29b-35a arasında Kerimî'nin Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüğü; 55b-92a arasında gramerle alakalı Farsça-Türkçe bir eser ve 93b-122a arasında ise Farsça hakkında Türkçe bir metin yer almaktadır (2020: 30).

4.1. Telif Tarihi ve Müellifi

Bülgatü's-Sıbyân'ın telif tarihi bilinmemektedir. Çünkü hem müellifin eserinde telif tarihine dair bilgi vermemesinin yanında eserin herhangi bir yerinde de buna yönelik bir ibare bulunmaması hem de eserin kayıtlı olduğu mecmuanın tertip tarihinin belirsiz oluşu *Bülgatü's-Sıbyân*'ın telif tarihiyle ilgili bir çıkarımda bulunmayı imkânsız kılmaktadır.

Eserde telif tarihi gibi müellifinin kim olduğuna dair de herhangi bir ibare bulunmamaktadır.

4.2. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Arapça-Türkçe manzum bir sözlük olan *Bülgatü's-Sıbyân*, bir mukaddime ve sözlük bölümünü oluşturan 18 kıt'adan müteşekkildir. Mukaddime bölümü ve takti beyitleriyle birlikte eserdeki toplam beyit sayısı 250'dir.²

14 beyitlik mukaddime bölümü, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu bölümde şair, birkaç beyitle Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e övgüde bulduktan sonra eseri kaleme alış sebebinin dile getirmiştir. Buna göre müellif bu manzum sözlüğü oğlu Ahmed için yazmaya başlamış; ancak eseri tamamlayamadan ölümlüştür:

Tıfl-ı ma' nî bâliğ-i şî'r oldı çün
‘Azm-i nazm itdi püser Ahmed için (b. 9)

Yidi kıt'a nazma bulmadın vuşul
Kevkeb-i heft-sâlûme irdi üfûl (b. 10)

Bu elim hadise karşısında eseri yazmaktan vazgeçmeyen şair, bu eserden istifade eden çocukların bir Fatıha okuyarak en azından onun ruhunu şad etmelerini ummaktadır:

Rûhını etfâl tâ kim ide şād
Oğduqça Fâtiha ecr ile yād (b. 11)

Müellif yine bu bölümde eserin isminin *Bülgatü's-Sıbyân* olduğunu ve 215 beyit ile 18 kıt'adan müteşekkil olduğu bilgisini vermektedir:²

Beyt-i kafla Bülgatü's-Şıbyân nām
Buldı yah kıt'ada hüsn irtisām (b. 13)

Eserin asıl sözlük bölümü, 18 kıt'adan oluşmaktadır. Beş ile yirmi beş arasında değişen beyit sayısına sahip olan kıt'alardaki toplam beyit sayısı ise 215'tir. Bu kıt'aların hepsi kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

Manzum sözlüklerde kıt'aların sonunda, kıt'aların nazmında kullanılan bahir ve vezinlerin bilinip bu vezin üzere kolayca ezberlenmesi amacıyla aynı vezinde bir ya da iki takti beyti yazılması çok yaygındır. Bu beyitlerde bahrin adı söylenir ve veznin tef'ileleri yazılır. Bir beyitlik takti beyitlerinde veznin tef'ilelerine ilk mısradan, iki beyit olanlarda ise üçüncü mısradan yer verilir (Öz 1996: 65).

Bülgatü's-Sıbyân'da da sözlük bölümünü oluşturan kıt'aların -tek beyitlik takti beytine sahip olan 16. kıt'a hariç- hepsinde ikişer takti beyti bulunmaktadır. Şair, manzum sözlüklerde karşılaşılan yaygın geleneğe uygun olarak kıt'aların başlarında bulunan bu

² Beyitte “beyt-i kafla” ibaresinin ebced hesabındaki karşılığı 215, “yah” kelimesinin karşılığı ise 18'dir. Bu hâliyle eldeki nüshanın tam olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü eldeki nüshadaki toplam beyit sayısı olan 250'den kıt'alardaki takti beyitleri (bir takti beytinin kullanıldığı 16. kıt'a hariç diğer kıt'alarda ikişer takti beyti bulunmaktadır) çıkarıldığında 215 sayısı elde edilmektedir.

taktilerin ikinci beyitlerinin ilk mısralarında veznin tef'ilelerine yer vermiş; ikinci mısralarda ise bahir adlarını ve bunların sahip oldukları özellikler hakkında bilgi vermiştir. Hezec, remel, recez, hafif, münserih, mütekârib, mütedârik, muzârî ve serî olmak üzere dokuz bahrin kullanıldığı bu kıt'alarda on sekiz farklı kalıp kullanılmıştır. Kıt'aların yazılmış oldukları bahir ve vezin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Bahir	Vezin	Kıt'a Numarası
Hezec	<i>mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün</i>	8
	<i>mef'ülü mefâ'ilün mefâ'il</i>	6
	<i>mef'ülü mefâ'îlün mef'ülü mefâ'îlün</i>	12
	<i>mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün</i>	1
Remel	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	18
	<i>fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün</i>	11
	<i>fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilât</i>	9
	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	2
Recez	<i>müstef'ilâtün müstef'ilâtün</i>	5
	<i>müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün</i>	10
	<i>müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün</i>	15
Hafif	<i>fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilât</i>	7
	<i>fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün</i>	14
Münserih	<i>müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün</i>	13
Mütekârib	<i>fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül</i>	4
Mütedârik	<i>fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün</i>	16
Muzârî	<i>mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün</i>	17
Serî	<i>müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün</i>	3

Eserin mihver kabul edilen sözlük kısmını teşkil eden kıt'alarda 1100 civarı Arapça kelimenin Türkçe karşılığına yer verilmiştir. Anlamı verilen kelimelerde -öncelik sırası olarak- tertip düzeni gözetilmemiş olsa da karşılığı verilen kelimelerin büyük çoğunluğunda ilk sırayı Arapça kelimeler teşkil etmektedir:

Mişvâr et bâzârı vü şürâ meşûra danışık

Teşvîr utandırmağ durur çatı yaramazdur eşer (Kıt. 10/10)

Nehr ü tınba' u felc ü cedvel çaydur

Azrağ arı şu vü zürrağ ağ çoğan (Kıt. 12/13)

Manzum sözlükler, anlamı aranan bir kelimenin karşılığının bulunması için kaleme alınmadıklarından böyle bir amaca hizmet etmemişlerdir. Ayrıca bu eserler, mensur sözlükler gibi referans eserler de değildir. Bu eserlerdeki temel amaç, şiirin sağladığı imkânlardan faydalanarak talebenin yabancı kelime bilgisi kazanmasını temin etmektir (Averbek 2019: 72-73). Bu yüzden manzum sözlüklerin hemen hemen hepsinde anlamı verilen kelimelerde alfabetik bir sıralama gözetil(e)memiştir. Bunda vezin ve kafiyeye uyma mecburiyetinin etkisini de göz ardı etmemek gerekir:

Çirkin semicdür hüsna güzeldür
Nâzî **dilâl** u uymış **muvâfık** (Kıt. 5/6)

Hâcib kaç u 'ayn u bâşıra göz
Mâkî göz uci vü **bâkî** kalan (Kıt. 6/8)

Kıt'alarda karşılığına yer verilen kelimeler, birbirleriyle anlam münasebetinden yani tematik anlamda belli bir tertip düzeninden oldukça uzaktır. Ancak bazı kıt'alarda belli konular etrafındaki kelimelere yer verildiği görülse de bu durum kıt'aların geneline teşmil edilecek mahiyette değildir. "Ekin, ekmek, ekinci, tarla, saban, tohum, tane, kürek, arak, boyunduruk, heybe, ot, meyve" gibi kelimelere yer verilen sekizinci kıt'a bu minvalde tanzim edilmiştir. Aynı şekilde "ben, sen, ikisi, ikiniz, biz, siz, şu" gibi zamirlerin yer aldığı dokuzuncu kıt'a da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Müellif her ne kadar kıt'alarda tematik bütünlüğü elde etmede zorlansa da beyit bazında birçok yerde buna muvaffak olmayı başarmıştır:

Yevm gündür leyl gice zebrekan
Ay u güneş **rûh** u **mehce nefis cân** (Kıt. 3/3)

Füfe vü beş tırnağün ak noktası
Tüff tırnağün kiri **zuff** tırnağ (Kıt. 3/17)

Sözlükte karşılığı verilen Arapça kelimelerin büyük çoğunluğu isim veya isim kökenli kelimelerden oluşmaktadır:

Füh u fem ağız kelâm sözdür
Lehya çeñe **cenb** ü **câniha** yan (Kıt. 6/9)

Netice vü semere mive temr hurmâ şu'ab budağ
Kibâse hurmâ salğumı vü **zireklik kiyâsetdür** (Kıt. 8/9)

Türkçe karşılığı verilen bazı Arapça kelimelerin çoğul şekilleri de zikredilmiş ancak bu çoğul kelimelerin ayrıca anlamlarının verilmesine ihtiyaç hissedilmemiştir:

Urfe sınır nişanı cem' i uref esefdür
Kayğu vü alışıkdur **ilf** ü **elîf** ü mü 'lef (Kıt. 17/6)

Satr yazı yazmak u dizi vü cem' estur sütür
Seçmege **nağd intikâd** ü **intihâb** u **inticâb** (Kıt. 18/5)

Bülğatü's-Sıbyân'da Türkçe karşılığı verilen ibarelerin hemen hemen hepsi kelimelerden oluşsa da zaman zaman kısa cümle şeklindeki ibarelerin de karşılığına yer verilmiştir:

Yaramaz sözler esâtir ü biri ustüredür
Teñri bilir **toğrusın Allâhü a'lem bi's-şavâb** (Kıt. 18/6)

Bunda gel eyti hünâ semm anda
İshi ihan irak ol **mâye hamîr** (Kıt. 9/9)

Sözlükte bazı fiillere de rastlanmaktadır. Fiillerin genellikle mastar şekilleri tercih edilmiştir:

Hizr u hazer hizār şaķınmaķ u inmek inhidār
Hadr u hudūr u inhibāt inilecek yire hadūr (Kıt. 15/4)

İvmek zefif ü izlāf taķrīb yaķın itmek
Zeyf ü züyüf geçmez aķçe vü ince mürhef (Kıt. 17/3)

Bu filler içinde az da olsa bazılarının çekimli ve emir kipli şekilleri de karşımıza çıkmaktadır:

Şah u meh söyleme itme da‘ u zar
Ķo lenā bize vü görici başır (Kıt. 9/8)

Bazı beyitlerde aynı kökten türeyen yani müştak hâldeki kelimeler bir arada verilmiştir:

Vüld ü veled vild ü şabiyy ü şibā
Meyl ü şefeh oĵlan u sevmek dudaķ (Kıt. 3/6)

Gidermek ü soyulmuş selb ü seleb ü meslüb
Müşhib söz uzadıcı sözüñ çoĵdur müsheb (Kıt. 16/8)

Yazılışları aynı anlamları farklı olan yani sesteş bazı kelimeler, aynı beyitlerde kullanılmıştır:

Şavb u şavāb yağmurun inmesi toĵru şavāb
Cem‘i şu ‘ābe bitüñ sirkesi iniş şabab (Kıt. 3/7)

Rāha vü rāh el ayası silsile
Zencir ü boĵaza şu ķomaķ selsele (Kıt. 16/2)

Sözlükte bazı özel isimler de karşımıza çıkmaktadır:

Ādem ü Havvā ata ana niķāk
Miñtaķa vü hils pelās u ķuşıaķ (Kıt. 3/3)

Zā vü hāzā şu er ü zi hāzi
Hāzihi şu dişi bir taĵ Sebīr (Kıt. 9/7)

Bazen Türkçe bir kelimeye karşılık gelen birden fazla Arapça kelime sıralanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde Türkçe katı kocaya (yaşlı) karşılık “şeyh, yefen, fânî, hîm” ve “herim”, göz ucuna karşılık ise “mûk” ve “mâk” kelimeleri verilmiştir:

Şeyh ü yefen fānî vü hîm ü herim
Ķatı ķoca göz ucudur mûķ u mâķ (Kıt. 3/9)

Sevgülü hidn ü velî hibb ü habîb ü vedîd
Hilm ü hamîm ü vedūd hubb sevi dāne habb (Kıt. 13/4)

Bazı beyitlerde ise Arapça kelimelerin birden fazla Türkçe karşılığına yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte vezîr kelimesinin “arka donu, suç, aĵırlık” ve “çekici”

olmak üzere dört farklı anlamına, bir sonraki beyitte ise hilfe kelimesinin “gün ve gecenin dönmesi, güz çayırı” ve “son yemiş” olmak üzere üç farklı anlamına yer verilmiştir:

Mizr taru bozası nezr az u vizr yarak
Arka tonı suç ağırlık çekici bile vezir (Kıt. 11/8)

Gün gice dönmesi güz çayırı soñ yemişdür
Hilfe vü hilf emcik geri kalan muhallel (Kıt. 17/11)

Müellif, birçok manzum sözlük yazarı gibi bazı kelime açıklamaları ve tamlamalarında vezin ve kafiye gereği birtakım tasarruflarda bulunmaktan geri durmamıştır. Bu kullanımlarda devrik yapılar karşımıza çıktığı gibi tamlayan ve tamlananın da yer değiştirdiği durumlar da görülmektedir:

Kılıç 'azb u şārim hūsām u cūrāz
Şoñ leşkerüñ sāka göldür gadir (Kıt. 14/8)

Hüdā dīn ü şerī'at toğrı yoldur
Dutucu dīn yolun müslim mukirdür (Kıt. 1/12)

Birçok yerde anlamlar aynı mısra içinde değil de ikinci mısra da verilmiştir. Müellifin bu tasarruflarını vezne uyma zaruretine hamletmek mümkündür:

Hizām u 'inān u divāl u seğar
Kolun dizgin ü kuskun u zift kır (Kıt. 4/16)

Had' ü hidā' ü hüd'a hadi'a
Aldamak aqçe geçici nāfik (Kıt. 5/11)

Manzum sözlüklerin dilbilimi açısından taşımış oldukları önemlerden biri de yazılmış oldukları dönemde kullanılan; ancak günümüzde kullanımdan düşmüş olan bazı kelimeleri ihtiva etmeleridir. *Bülğatü's-Sıbyân'* da da “öt (Kıt. 2/15), kolak (Kıt. 4/5), üni (Kıt. 4/18), tasım (Kıt. 6/20), olar, egir (Kıt. 9/6), yap yap (Kıt. 11/6), yelmek (Kıt. 10/5), katı (Kıt. 10/10), gebin (Kıt. 10/11), ıssı (Kıt. 11/3), tağık, muştı (Kıt. 11/5), yarak (Kıt. 11/8), tamu (Kıt. 13/8), bezek (Kıt. 14/7), talak (Kıt. 15/10), degek (Kıt. 16/3)” gibi kelimeler bu türden kullanımlara örnek teşkil etmektedir.

Manzum sözlüklerde müellifler vezin kafiye zaruretinden dolayı arkaik kelimelere de yer vermişlerdir. Arkaik kelime bulmada sıkıntı çektiklerinde veya bunların anlaşılmayacağı endişesini taşıdıklarında ise bazen hedef dildeki kelimenin karşılığını Türkçe değil, Türkçeye yerleşmiş Arapça, Farsça veya sair dillere ait kelimelerle verdikleri müşahede edilmektedir (Averbek 2019: 74). *Bülğatü's-Sıbyân'* da da çok olmamakla birlikte birkaç Arapça kelimeye Türkçede yaygınlık kazanan başka bir Arapça veya Farsça kelimeyle karşılık verildiği olmuştur:

Berķ şimşek ra'd āvāz-ı felek
Cev hevā vü hōrluķ hevñ ü hevān (Kıt. 2/8)

Şücā' u mübāriz baṭaldur dilir
Vaķi'a vü heycā şavaş beg emir (Kıt. 4/3)

5. Bülğatü's-Sıbyân (Çeviriyazılı Metin)

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Nebtedî bi'l-ḥamdi fî-naẓmi'l-keḷâm
Ḥamd-i Feyyâzi'l-me'ânî li'l-enâm
2. Şümme nühdî bi's-şilâti'l-vâfiyât
Min şalâti'r-Rabbi şadri'l-kâ'inât
3. Şadr-ı Âdem bedr-i 'âlem Muştafâ
Nûrı nâr-ı küfre virdi inţifâ
4. Âl ü aşḫâb-ı kirâm-ı tayyibîn
Şalli yâ Rabbî 'aleyhim ecma'in
5. Pes bil ey baḥr-ı niẓâma âşinâ
Kim sefîne şî're düşdükde hevâ
6. İrdi bir âb-ı ḥayât-ı Hızr'a dil
Feyz-i sūdî kâ'inâtı müşt Emil
7. Rûḥına ide Ḥudâ 'adni maḳâm
Virdi manẓûm ile ṭab'a intizâm
8. Buldum evzân-ı luġât ile nişâb
Eyledüm mi'yâr-ı eş'âr iktisâb
9. Tıfl-ı ma'nî bâliġ-i şî'r oldı çün
'Azm-i naẓm itdi püser Aḥmed içün
10. Yidi kıṭ'a naẓma bulmadın vuşûl
Kevkeb-i heft-sâlûme irdi üfûl
11. Rûḥını eţfâl tâ kim ide şâd
Oḳudukça Fâtiḫa ecr ile yâd
12. Ğayr-ı lafz u ma'nî'vü 'atf u ḫaber
Bir edât zâ'id itmedin güzer
13. Beyt-i ḳafla **Bülğatü's-Sıbyân** nâm
Buldı yaḫ kıṭ'ada ḫüsn irtisâm
14. Nâẓımın her kim du'â ile añâ
Ola maḫşerde şefî'i enbiyâ

El-**Qıṭ'** atü'l-**Ülâ Fî Bahri'**l-**Hezeci'**l-**Müseddesi'**l-**Maḥzûf-ı 'Arûzuhü**

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Olur baḥr-ı ma'ânide şinâver
Luğatüñ her beyânın iden ezber
2. *Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün*
Hezec maḥzûf tesdîs ile hoş-ter
3. **Îlâh Allâh** Teñri **ferd** birdür
Eḥad vâhid fûrâdâ biribirdür
4. **Vücûd** u **zât** varlık güçlü **kâhir**
Ḳavî ḳâdir ḳadîr ü **muḳtedir**dür
5. Görünmez **ḥâfî**vü **ḥâbî** vü **maḥfî**
Ḥafî vü **ğayr-ı mer'î müstetîr**dür
6. 'Alîm ü 'âlim ü 'allâm bilici
Eyü bilen **faḳîh** ü **muḥtebirdür**
7. **Belâğ** u **rahmet** ü **tibyân** ü **fürḳân**
Nebî Ḳur'an muşḥaf gizlü **sırr**dur
8. **Nebî mürsel** haberci gönderilmiş
Elûke bîrî? iven **mübtedîr**dür
9. **Muḥammed Aḥmed** ü **Maḥmûd** öğülmüş
Eric hoş ḳoḳu tağîḳ **müntesîr**dür
10. Hışımlar **âl** ü aşḥâb-ı yârân
Şahâbî yiri göben? **munṭazîr**dur
11. **Farîza farz** buyruğı **Hüdâ**'nuñ
Dutucı buyruğını **mü'temîr**dür
12. **Hüdâ dîn** ü **şerî'at** toğrı yoldur
Dutucı dîn yolun **müslim muḳîr**dür
13. **Żalâlet ḡayy** u **tuğyân** egri gitmek
Veşen nid büt şınılmış **münkesîr**dür
14. **Ġam** u **balbâl** tasa **bâl** kanat
Gönül **bâl** ü ŧarılganmış **zacardur**
15. Yeñi irmiş ü **ṭañ bāküre bükre**
Bilinmez **tekre** ṭañcı **mübtekîr**dür

EI-Ḳıṭ‘atü’ş-Şāniyetü Fī Bahri’r-Remeli’l-Müseddesi’l-Maḳşūr-ı ‘Arūzuhü ve Żarbuḥü

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Ḳadrüñ ola tā felekde bī-miṣāl
‘İlm taḫşīlinde ḳaddün ḳıl hilāl
2. *Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
Ḳaşr u tesdise remel buldı ḥiṣāl
3. **Yevm** gündür **leyl** gice **zebreḳān**
Ay u güneş **rūḥ** u **mehce** **nefs** cān
4. **Necm** ü **neyyir** **kevkeb** ü **dürri** **şihāb**
Ṭālī‘ ü **seyyāre** yıldız vaḳt **evān**
5. **Ṭavr** dürlü tağ **ṭavd** u **ṭurdur**
Ḳāf tağdur yiri çepçepre dutan
6. Yir ü göküñ uci **ḳuṭr** **aḳṭār** cem‘
Ṭann sezmeḳdür **ḥaniyedür** kemān
7. **Bürcüme** barmağ boğunu **burc** necş?
Deyn borç u gözedici **dīdebān**
8. **Berḳ** şimşek **ra‘d** āvāz-ı felek
Cev hevā vü ḥōrluḳ **hevn** ü **hevān**
9. **Cinn** perīler bölügi **cinnī** biri
Ġül dīv ü cinnler atası **cān**
10. **Küvve** baca **küre** **kānüne** ocağ
Nār od **māric** yalıñ dütün **duḥān**
11. **Selm** ü **ğarb** u **secl** ü **mā** ḳoğa vü şu
Silm barışmağ u **süllem** nerdübān
12. **Bi’r** ü ‘**aylem** **ress** ḳuyı ip **resen**
‘**Azb** hoş şu **cārī** vü **seyyāl** ağan
13. **Nehr** ü **ṭınba**‘ u **felc** ü **cedvel** çaydur
Azraḳ arı şu vü **zürraḳ** ağ toğan
14. İnce atlas **sündüs** ü **büzyündur**
Ḳalıñı **istebraḳ** ikiz **tev’emān**
15. **Dev** **devā** **vādī** ova öt u dere
Reml ḳumdur kehrübā ḳum **ḳahrabān**

El-**Ḳıṭ'** atü's-**Şâlişetü Fî Bahri's-Serî'î'l-Matvî**

müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün

1. 'Ärife baht u şerefidür kemâl
Ädem ider cähili niteki mâl
2. *Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün*
Bahr-ı serî' matvîyi vezn ile al
3. **Ädem** ü **Ḥavvâ** ata ana **niṭāk**
Mintāka vü **ḥils** pelâs u kuşak
4. **İns** ü **enâs** u **enes** ü **nâs enîs**
Ädem oğulları vü bāğdur **vişāk**
5. **Bâb** u **eb** ü **vâlide** ata ana
İbn oğul **binti** kız **ühbe** yarağ
6. **Vüld** ü **veled vild** ü **şabiyy** ü **şibâ**
Meyl ü **şefeh** oğlan u sevmek dudak
7. **Ḳâme** vü **ḳümüyye** vü **naḳzî'** ü **ḳad**
Boy u **beyâz ebyağ** u **beyzâdur** ağ
8. **Cirm** ü **cesed** ü **cism beden** **şağş** ten
Cürm suç u **ḥaṭve** adım **ricl** ayak
9. **Şeyḥ** ü **yefen fânî'** vü **hîm** ü **herim**
Ḳatı ḳoca göz ucıdur **mûğ** u **mâğ**
10. **Şehle** vü **derdâ** vü ' **acüz ḥayzbün**
Zâl ḳoca ' avret ü tükrük **sübāk**
11. Tâze yigit **şâb** u **şebîb** ü **fetiyy**
Faḥl u **racül şıbya**dur erkek uşak
12. **Reḥḥa** vü **ba' le racüle** vü **nisâ**
Zevc-i zen er arzûdur **iştıyāk**
13. **Kâlim** ere varmış u ṭul **seyyibe**
' **Irs** gelin **mağca'** u **merḳad** yatak
14. **Uḥt** dişi ḳardaş u erkek **şakîğ**
Şüfeh uzağ yol u yarılmağ **şikāk**
15. **Re's** baş u **erâ'is** başı büyük
Farğ üzeri ayrılık büd **fırāk**

16. **Ṭaby** meme **zaby** geyik **risl** süt
Yed el ü ni' met güç ü uymak **vifāk**
17. **Fūfe** vü **beş** tırnağın aq noktası
Tüff tırnağın kiri **zūfr** tırnak
18. **Raḳḳ** u **varaḳ** kâğıd u bayrak u māl
Ravḳ kıl ev kapunun üsti **rivāk**
19. **Fevc** ü **ferīḳ** ü **nefer** ü **ḳavm** ü **raht**
Bir bölük ü **ḡuṣn** u **fetendür** budak

El-Ḳıṭ' atü'r-Rābi' atü Fī-Baḫri'l-Müteḳāribi'l-Müşemmeni'l-Maḫzūfi 'Arūzuhü ve Żarbhü

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

1. Dilerse dilün miski ḫelvā-yı ter
Lügat fenni vezn ile ḫelvā yiter
2. *Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*
Teḳārüb müşemmen çü nazm-ı durer
3. **Şücā'** u **mübāriz** baṭaldur dilīr
Vaḳī'a vü **heycā** şavaş beg **emīr**
4. **Ketībe** vü **caḫfel ḫamīs** ceyš ü cünd
Çeri başı çoḳdur **sümeйда' ḡazīr**
5. **Muḳaddem** çeri öni **ḳalb** ortası
Yesār u **yemīn** sol sağ āsān **yesīr**
6. **Ġazā** vü ' **azā** ḳaşd u zaḫr sekr
Ḳanā rumḫ u **keyyül** şaff-ı aḫīr
7. Ulu **ḳırm** u ' **ıṭrīf ḫalāḫil** re'īs
Livā rāye sancaḳ ḳulavuz **ḫafīr**
8. **Ḳılıç** ' **azb** u **şārim ḫüsām** u cürāz
Şoñi leşkerün **sāḳa** göldür **ḡadīr**
9. Şırıḳluya **rāmiḫ** şırıḳsız **ecem**
Şebā şırıḳ ucı inildü **zefīr**
10. **Şükā'a** vü **nezge rabi'a** vü **beyza**
Açık tolḡa taḫtdur **erīke serīr**
11. **Dilāş** u **dulāmiş ḫalaḳ** serd ü dir'

- Demür gönlek ad **ism** ü sıklık **şafır**
12. Süñü **zâ'il** ü **elle** vü demreni
 atı gün dürür ' **âmil** ü **amtarır**
13. **Dara** micnet ü **türs** alkandır
 Oa **zemara nebl** ü aydın **arır**
14. **Hıân** u **cevâd** u **Ebû Tâlib** at
 Gönülden geen **rây** u **fikr** ü **amır**
15. **ekime** gem uyan **licâm** u **likâm**
 Eger **serc** ü yağmurlu gündür **maır**
16. **Hızâm** u ' **inân** u **divâl** u **sear**
 olan dizgin ü uşun u zift **ır**
17. Deve **nâka** vü ' **avd** ü **arif** oca
 Küçük **fers** ü **efyel** diisi **ba'ır**
18. **Teârüb** yakınlık **semândur** sekiz
 Gögercin ü üni **amâm** u **hedır**

El-ı' atü'l-Hâmisetü Fî-Bari'r-Recezi'l-Murabba' i'l-Müreffel

müstef' ilâtün müstef' ilâtün

1. 'İlm ü kitâbet ol k'itdi hâıl
 İtdi vücüdün insân-ı kâmil
2. *Müstef' ilâtün müstef' ilâtün*
 Oldı müreffel bari recez bil
3. Sevmek **kelef** ' ış sevicı ' **âı**
 ' **Azra** ' ızdur dıvâne **Vâmı**
4. **Leylî** vü **elyel leyl** ü **dücâ cinh**
ayheb gicedür hırsuz **sârı**
5. **Havrâ** vü **aver** gözleri ara
 El bir boyuna oyan **mu'âni**
6. irkin **semicdür hüsne** güzeldür
 Nâzî **dilâl** u uymı **muvâfi**
7. **ı** u **hezi'** ü **zelfe** vü **bürhe**
 Päre gice añ yıldızı **arı**
8. **Kızb** ü **ilâf** u **firye** yalandur

Gerçek **şadâkat** idici **şâdık**

9. **Seb'** ü **sebü'** dür yidinci yidi
Tokluk **şiba'** dur gidici **zâhık**
10. **Rîş** ü **riyâş** u bez **şevb** tondur
Ğaşş ü **semîndür** semüz ü arık
11. **Ĥad'** ü **ĥidâ'** ü **ĥüd'** a **ĥadî'** a
Aldamak aqçe geçici **nâfık**
12. **Ĥîz** yir ü söz yiñi **ĥadîş**
Ayrıcıdur **fârûk** u **fârik**
13. **Sâka şibâha** dîvâl? u ĥalka
Sâbig temâm u sürici **sâ'ik**
14. **Mikram duvâc** u **fers** ü **bisât**
Şaş u ' **imâme** döşek ü şarık
15. **Fâlîz** ü **mebtaĥ** büstân u oyuk
Ferrâ' a **mihzer sehrân** uyamık
16. **Râĥ** u **müdâme kâhve** sücidür
Sekrân ser-ĥoş **şâĥîdür** ayık
17. **Mu'naĥ muĥarrer** âzâd olunmış
Söz **ĥavl** ü kaçan ĥul ' **abd-i abık**

El-Ĥıţ' atü's-Sâdisetü Fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Maĥbûzi'l-Müseddes

mef' ulü mefâ' ilün mefâ' il

1. 'İlm ü 'amel ile olur insân
Rif' atde melekler ile yeksân
2. *Mef' ulü mefâ' ilün mefâ' il*
Ĥabz ile hezedür aĥreb âsân
3. Yüz **vech** ü **ĥayâ'**? bebeddür **insân**
Bî-cân **cemâd** u cânlu **ĥayvân**
4. **Üñşâ** dişidür **zeker**dür erkek
Hünşâ dişi vü hem erkek olan
5. **Ĥul** vireni ögmege **şükür** di
Eylük sözi **ĥamd** ü **medĥ** ü **şükran**

6. Sözüñ yaramazı **hecv** ü **zemdür**
Şükr itmemege **künüd** u **küfrân**
7. **Cebhe** alın u **dimâğ** beyin
Ûff yeyni temel **esâs** u **bünyân**
8. **Hâcib** kaş u 'ayn u **bâşıra** göz
Mâkî göz ucu vü **bâkî** kalan
9. **Füh** u **fem** ağız **kelâm** sözdür
Lehya çeñe **cenb** ü **câniha** yan
10. **Ma' tis** burun u **muḥâṭ** şuyı
Râmik koku yâsemen **zayân**
11. 'Irnîñ burunuñ dibi vü **nühre**
Öñi burunuñ **ḥarâb** vîrân
12. Dil **mikvel** ü lu'ce lehce **mishâl**
Sem' üzn kulağ u cem' i **âzân**
13. **Rev'** ü **ḥalid** ü fu'âd gönül
Perdesi **ḥaşâ** vü iş dürür **netân?**
14. **Yüsrâ** vü **şimâl** ü **eyser** el şol
Âned ü sağ ele **yemîn** ü **eymân**
15. Zeyrek **faṭm** u **zekî** vü **keyyis**
Kîs aqçe kesesi şimdi **el-ân**
16. Bıyıkları tâze **bâkı** u **târ**
Yigit bölüğine **şerḥ** u **şübbân**
17. **Haddâd** demürce vü kapucu
Şuç **işm** ü **cerîme zenb** ü 'işyân
18. 'Uşba bölük ü 'ışâba bâğdur
'Avret bölüğine **sirb** ü **nisvân**
19. **Rid'** ü 'azud u **ḥarîn ḥavârî**
Yâr u arusu **velîce ḥulşân**
20. **Ḳun rüdn** ü **ḳunen** yiñ ü taşım **ḳıd**
Düz yire **meḳadd** ü nâr **rümmân**
21. **Leff** şarmağ u **kedd** ü **cehd** kazanç
Mektüb başı **sihâ** vü 'ulvân

22. Bile içici **nedīm** ü **nedmān**
Cāhil gibi hiçe **hey** ü **hey**ān

El-Ḳıṭ‘ atū’s-Sābi‘ atū Fī-Baḥri’l-Ḥafīfi’l-Müseddesi’l-Maḥbūni’l-Maḳṣūr

fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilāt

1. Buldı nuṭḳ ile ādemi ikrām
Efşahı oldı şadr-ı cem‘ -i kirām
2. *Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilāt*
Ḳaşr u ḥabn-i ḥafīfi eyle temām
3. Aylardur **ehille** ay **hilāl**
Nūri **ḳamrā** vü gibi **mişl** ü **mişāl**
4. ‘**Ām** u **ḥav**l u **sene** vü **hiçce** yıl
Cem‘ i **a‘vāmdur** **sinūn aḥvāl**
5. Ḳan alacak ṭamar **üseylim**dür
Ekḫal u **ibṭihī selik** ü **ḳifāl**
6. Hefte **üsbū‘** u **cum‘ a āzīne**
Ḥaşlet ü **ḥulḳ** ḥüy u cem‘ i **ḥişāl**
7. Cum‘ a irtesi **sebt eḫad** bāzār
Gölgelik **zulle zıll** u **zılāl**
8. **Yevm-i işneyn** irtesi bāzār
Hemm şelāşā tasa şalı didi **ḳāl**
9. **La‘l** ü **yākūt** kıymetī ṭaşdur
İncü **lü’lü’** şatıcısı **le’āl**

El-Ḳıṭ‘ atū’s-Şāminetü Fī-Baḥri’l-Hezeci’l-Müşemmeni’s-Sālim

mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

1. Şadefdür gūş-ı insānī ma‘ārif ebr-i nīsānī
Luḡatler baḥr-ı iḥsānı bitürür dūr-i ḥassānı
2. *Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün*
Hezec baḥrinūñ erkānı müşemmen ḥıfzuñ āsānı
3. Ekin **mezrū‘** u **ḥarş** ekmek **zirā‘** atle **ḥirāşet**dür
Küy örtmek **küfr** ü **kāfir** örtücü giñlik **refāhet**dür
4. İkinci **zāri‘** ü **ḥāriş** ‘**aḳār** u **mezra‘ a zay‘ a**
Ekin yiri vü tāze **ḡazż** u tazelik **ṭarāvet**dür

5. Şaban **fiddân** u **mikreb** dâne **bezr** ü tarla **mekrebdür**
Tohum sürgisidir **meslâse** âsânlık **selâsetdür**
6. Kürekdür **micrefe şürrûf** u beş barmaqlısı **mizri**
Orak **mincel** boyunduruğ **nir** ü berkişmek **metânetdür**
7. Kazanmak **cerh** ü **kesb** ü **cürh** u **kelm** ü **qurhadur** yâre
Hegibe **hürç** u tarlıkdur **harac** yardım **i'ânetdür**
8. **Nebât** u **nebdür** ot u **betât** u **kite** azıkdur
Yazuğ **zelle** vü ekşizlik **bedihe** vü **büdâhetdür**
9. **Netice** vü **semere** mîve **temr** hurmâ **şu'ab** budak
Kibâse hurmâ salqumı vü zîreklik **kiyâsetdür**
10. Şusuz 'atşân u **zam 'ân** şuya kıanmış **nâhil** ü **reyyân**
Ṭavâ 'azsân? u **ṭayyân** açlık aç u tuhme **kezzatdur**
11. **Şerâ** vü **müsire** bay u **muķill** **miskîn** mu'îl yoğsul
Denî ednâ vü **dünyâdur** yaķın olmak **denâvetdür**
12. 'Anâşır toprak âteş şu hevâ vü birisi 'unşur
Eyü iş işleyen **şâni'** işi **şun'** u **şanâ'** atdur

El-Kıṭ' atü't-Tâsi' atü Fî-Bahri'r-Remeli'l-Müseddesi'l-Mağbûni'l-Mağşür

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilât

1. Ṭaleb-i 'ilm ile iden harekât
Emedi' 'ömrine irer berekât
2. *Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilât*
Ḥabn ü qaşır ile remel baħır-ı hayât
3. **İnneni** vü **ene inni** ben bir
Bilici vü ańıcı öt **ħabir**
4. **İnnenâ naħnü** vü **innâ nâ** biz
Ente sen bir er ü soń **âħir aħir**
5. **Entümâ** ikiñüz **entüm küm** siz
Ente sen bir dişi vü **ħaş eşir**
6. **Künne entünne** niçe siz dişiler
Ķamusı bağlu cemi' **esr** ü **eşir**
7. **Hüve** ol u **hiye** ol dişi **hümâ**
İkisi **hünne hüm** olar **vec** egir

8. **Zā** vü **hāzā** şu er ü **zī hāzī**
Hāzihi şu dişi bir tağ **Sebīr**
9. **Şah** u **meh** söyleme itme **da'** u **zar**
Ko **lenā** bize vü görücü **başīr**
10. Bunda gel **eyti hünā semm** anda
İshi İhan ırak ol māye **hamīr**
11. **Rubbemā rubbe vü rubbeh** çok u az
Besleyen **rabb** ü yok itmek **tedmīr**
12. **Mā** ne vü **men** kim ü **mehlen** yap yap
Naḥ ü **vāhen** eyü hoş nağme **na'īr**

El-Ḳıṭ' atü'l-Āşir Fī-Baḥri'r-Recezi'l-Müşemmeni's-Sālim

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Sa'y ile ey cān-ı peder kesb eyle envā'-ı hüner
'Alemdede çün genc-i güher tā kim olasın mu' teber
2. *Müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün*
Sālim sekiz erkān ile baḥr-i recez kān-ı güher
3. **Beytü'l-ḥarām** u **Ka'be** vü **kıble** yönülen ev **ḥacer**
Taş **esved** ü **sevdā** kara **ḥac** taş u ırmaqlar **neher**
4. **Mekke** vü **Bekke** Ka'benün şehri vü vādīsi ortası
Ma'lā mezāristānidur on ikidür **işnā' aşer**
5. **Merve Şafā** iki maḳām **mes'ā** ikisi arası
Sa'y ü **remel** bürümek ü yelmek duracaḳdur **maḳar**
6. **Meş'ar müşā'ir** cem'idür a' māl-i ḥaccuñ yiridür
Taşuñ uvağı **ḥacredür** şıgıncacḳ **melcā' vezer**
7. **Nesk** ü 'ibādet ḳulluḳ u idici **nāsik 'ābid**
Ḳurbān nesike vü **zebīḥadur** deve yūñi **veber**
8. **Mensik** eyü yavuz iş ü **ḳurbān** idecek yiridür
Şehr ay u cem'idür **şühür** gice ḥikāyesi **semer**
9. Yan u yarumdur **şatr** u **sātır** şüh utanmaz kişidür
Yakzān u **sāhir** uyanıḳ uyumamacḳ **yakza seher**
10. **Mişvār** et bāzārı vü **şürā meşūra** danışıḳ
Teşvīr utandırmaḳ durur ḳatı yaramazdur **eşer**

11. **Mā'ün şevār** ev kumaşı **şāra** libās u şekldür
Hatun gebini **şebr** ü **mehr** ot koğları durur **şerer**
12. Bir yir ü uş kışrak **harām** **hicr** ü boğazdur **hancere**
Heçr ayrılık gün ortası yavuz söz ü yelde? **hecer**

El-**Ḳıṭ'** atü'l-**Hādiyētü** ' **Aşere Fī-Bahri'r-Remeli'l-Müşemmeni'l-Maḥbūni'l-Maḳşūr**

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

1. **Ḳalemün** reşhası **rūh**-ı **sūhana** virdi **hayāt**
Gel e ey **ṭālib**-i **leb-teşne**-i **feyz**-i **reşehāt**
2. *Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün*
Ḳaşr u **ḥabn** ile **remel** **baḥr**-ı **le'ālī**-i **nikāt**
3. **Heçerān** ayrılık ıssı **günüñ** ortası **heçir**
Hācire **meksibe** vü **kisbe** **ṭaleb** **küsbe** **şecir**
4. **Şūr** u **nākūr** borı **nuḳre** **sebīke** vü **çukur**
Naḳar **üfürmek** ü **gitmek** **nefer** ü **nefr** ü **nefir**
5. **Nesr** bir **kuş** u **büt** **avcı** **kuş** u **burnı** **minser**
Neşr **hoş** **koğu** **neşer** **ṭağık** u **muştıcı** **beşir**
6. **Şınmak** u **za'f** iki **peygamber** arası **fetre**
Hilka vü **fiṭra** **yaradılış** u **çig** **tāze** **fatir**
7. **Kiriş** ü **tek** **veter** ü **vitr** **vetire** **yol** u **ḥüy**
Tāre vü **merre** vü **kerr** **bir** **ağaç** **köki** **neḳir**
8. **Mizr** **ṭaru** **bozası** **nezzr** **az** u **vizr** **yaraç**
Arça **ṭonı** **şuç** **ağırlık** **çekici** **bile** **vezir**
9. **Ḳasr** **ikrāh** u **esed** **ḳasvere** **ḳasver** **aşlan**
Ḳışr **ağaç** **ḳabı** vü **er** **ṭonı** **şoymak** **taḳşir**
10. **Ḳaşr** **ḥabs** ü **ḳışa** **itmek** **bez** **ağartmağ** u **köşk**
Ḳaşra **boyun** **dibi** **şoñ** **ḳışa** **ḳuşāri** vü **ḳaşir**
11. **Nağm** **gizlü** **söz** ü **nağme** vü **ne'am** **ses** ü **deve**
Cem i **nu'mān** **enā'im** ü **kiracıdur** **ecir**

El-**Ḳıṭ'** atü's-**Şāniyetü** ' **Aşere Fī-Bahri'l-Hezeci'l-Müşemmeni'l-Aḥrab**

mef' ulü mefā' ilün mef' ulü mefā' ilün

1. Ey **rāğıb**-ı **hoş**-**meşreb** **ey** **ṭālib**-i **feyz**-i **Rab**

- Aķ Őu gibi rŭz u Őeb feyyāzi idin maṭlab
2. *Mef' ŭlŭ mefā' ilŭn mef' ŭlŭ mefā' ilŭn*
Baħr-ı hezec-i aħreb nazm-ı dŭrere enseb
 3. **Sıbb** at eŐek ũ Őarıķ sŕgŭŐici sŕgmek **sebb**
Sārib gidici yoldur **sırb** ũ **sebeb** ũ **mezheb**
 4. **Tırb** ikiz ũ cem' i **etrāb** ṭopraq durur **tŭrbe**
Terbā vŭ **raĝām** u **tŭrb tevrāb** u **terī teyreb**
 5. Zireklik ũ ' ŭzv u ĥacet **ırb** ũ **erīb** uŐlu
Evb ivmek ũ dŕnmek yan ħurı yimiş otlu **eb**
 6. **Nuķbe** delik ũ cem' i **nuķb** u **naķab** u delĝiĝ
İldıracı **Őakıb** ālet-i delecek **miŐķab**
 7. Őek ĥādiŐe **reyb** ũ **zerb** baŐdıķ u **zerābī** cem'
Yoĝurd u maya **rā'ib rŭ'be** vŭ binit **merkeb**
 8. Gidermek ũ ŐoyulmıŐ **selb** ũ **seleb** ũ **meslŭb**
Mŭshib sŕz uzadıcı sŕzŭn Őoĝıdur **mŭsheb**
 9. Aĝlık **seĝab** aĝ **sāĝib seĝbān** u yaķınlıķdur
Ķurb u **seķab Őu'be** budaĝ u ĝula **eŐheb**

El-Ķıṭ' atŭ'Ő-ŐālīŐetŭ ' AŞere Fī-Baħri'l-Mŭnseriħi'l-Maṭviyyi'l-MeķŐŭf

mŭfte' ilŭn fā' ilŭn mŭfte' ilŭn fā' ilŭn

1. Maṭla' -ı Őer' ũ ĥaseb maṭba' -ı ' ilm ũ edeb
Ĥıfz-ı lŭĝat-i ' Arab Őabt-ı nikāt-ı neseb
2. *Mŭfte' ilŭn fā' ilŭn mŭfte' ilŭn fā' ilŭn*
Mŭnseriħi ṭayy idŭp veznine Őekme ta' ab
3. **ManŐıb** u **naŐb** u **niŐāb** dikmek ũ zaħmet **naŐab**
NuŐb bŭt ũ **Őer** belā aĝrı **veca'** dur **vaŐab**
4. Sevgŭlŭ **ħidn** ũ **velī ĥıbb** ũ **ħabīb** ũ **vedīd**
Ĥilm ũ **ħamīm** ũ **vedŭd ĥubb** sevi dāne **ħabb**
5. Ĥaṭ u yiĝi ĥayrsuz **ķaŐb** u **ķaŐīb** ũ **ķaŐi'**
Boysuz u baĝırsaķ u ĝulħa mekiĝi **ķatab**
6. Ķapıcıdur **ĝāŐıb** u kesici **ķaŐŐābdur**
Durıcı **vāŐıb ĥibe** baĝŐıŐ ũ girdi **veķab**

7. **Şavb** u **şavāb** yağmuruñ inmesi toğru **şavāb**
Cem' i **şu'ābe** bitüñ sirkesi iniş **şabab**
8. **Şulb** u **şalīb** ü **şedīd** bil ü büt ü katıdır
Veyl ü **cahīm** ü **lezā** tamu vü yalıñ **leheb**
9. **Şamış** u gümüş lüle kesmek ü kettān **kaşab**
Tāze budağdur **każīb każb** u kaķımaķ **gażab**
10. **Şavmūñ** ulusu **naķīb manķaba** ad eylūgi
Naķb delük delmek ü **nuğbe** şu cem' i **nuğab**
11. **Mühl** erimiş bakır zeyt dibi vü iriñ
Korķulu yirdür **mehīl** yok **helāk** ü ' **ateb**
12. **Şum** depesidür **keşīb** aķıcı kumdur **mehīl**
Gütmege **mehl** ü **maħal** kıtlık u bayur **ħadeb**
13. **Şa'b** u **ķabīle fasīle** vü ' **imāre feħaz**
Batn şoy u **şu'bedür** budağ u cem' i **şū' ab**
14. **Ĥā'it** ü **cedr** ü **cidār cezr** divār u aşıl
Vaşl ü **vüşül** u **şıla** irmek ü añsuz ' **aheb**

El-Ķıţ' atü'r-Rābi' atü' Aşere Fī-Baħri'l-Ĥafīfi'l-Müşemmeni'l-Maħbūn

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün

1. Bu girān-māye ' ömrüñi telef itme hevā ile
' Amel ü ' ilme şarf idüp değış itme hebā ile
2. *Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün*
Bu ĥafīfi müşemmen it oķı ĥabnin edā ile
3. **Sefer** ü **naql** göç **nefel** doymıñ oldığıdır **şekal**
Kumaş ağır u yük **ħabel** tağ u gelmek **meci'** **cebel**
4. **Zemen** ü ' **aşr** u **dehr** ü **ħuķbe menūn** bu zamānedür
Gögüsün altıdır **zever** üzeri **naħr** u bal ' **asel**
5. **Şavula** **tabl** u **mıķra'** a ağacı **debdebe veğā**
Naķara vü şavaşdur ķolağa **aķta'** u **eşel**
6. Teze ĥurmā durur **ruţab** dibidür **ka' r** u **bāsıķa**
Üzümün tāzesi ' **ineb** azacuğdur **ķalīl eķal**
7. Şaru lāle vü ırlayan boy oti **ħulbe fākihe**
Yimiş ü **ħilbedür** bezek ķonacaķ **menzil** ü **maħal**

8. Amuñ ağzına **mühbil** iç yanı **keyn** ü çük **eyr** ü **düb**
Rakeb ü **şekr** ü **buz'** u **ferc** ü **hıram** u **behıyy** güzel
9. Taşdır **zerneb isketān** iki yanı bir **iskedür**
Hāsefe başı **feyse huşye** taşak u ümīd **emel**

El-Kıf' atü'l-Hāmisetü ' Aşere Fī-Bahri'r-Recezi'l-Müşemmeni Cüz'ü Maṭviyyü vü Cüz'ühü
Maḥbūn

müfte' ilün mefā' ilün müfte' ilün mefā' ilün

1. Şanma şeref ki maldur devlet-i ihtimaldür
Baht-ı ebed kemaldür ' izzet-i bi-zevaldür
2. *Müfte' ilün mefā' ilün müfte' ilün mefā' ilün*
Ṭayy ile ḥabn ile recez ziver-i hoş-maḳaldür
3. **Māhe** kuyı deve ile şuyı çekilene **cerūr**
Gündüzün ıssı yel **semūh** gicede ıssı yel **harūr**
4. **Hızr** u **hazer hızar** şakınmaḳ u inmek **inḥidār**
Hadr u **hudūr** u **inhibāt** inilecek yire **hadūr**
5. **Harr** u **harāre** ıssı yer taşları kara **harredür**
Cübb kuyı **gayābedür** dibi göz otıdur **zerūr**
6. **Hazre** eyü oranlamaḳ **hazr** u dutam **huzmedür**
Sür' at ü **hazm** ivmek ü öli dirilmedür **nüşūr**
7. Göz bebegi vü şaklayan **nāzır** u bāḡ bekleyen
Nāzır u gibidür **naẓır** ivmeyici dūrür **şabūr**
8. **Hasret** ü **hasr** arzū yormaḳ u göz kamaşısı
Gözleri kamaşık **hasır** dişiye varmayan **haşūr**
9. Kıble yeli dūrür **cenūb** gün toḡusu **şabā kabūl**
Kıblenün ardı vü batı yelleridür **şemel debūr**
10. Bal talaḡı **küvāredür küre medīne** şehrdür
Kır körük demürciler ocaḡı vü palan **kūr**
11. Komaḳ **kehr** ü **qahr** u **zacr kevr** şarık dolaşması
Kāredür arḳa tonı vü **ekme** ile **zarır** kūr
12. **Kırra** vü **kurr** şovuḳ u **vakr** kulaḳ aḡırlıḡı
Hilm ü **rezāne** vü **veḳār** yapıyap aḡır kişi **vaḳūr**
13. **Bezz** kumaş u şoymaḳ u **bizze** vü **hey'e** şekldür

Bâzîvü **bâzdur** toğan yimegi az viren **katür**

14. **Hirr** kedi vü **hirredür** dişisi cem' idür **herer**
Hemr şu yaş dökmek ü yer yıkılması **hü'vür**

15. **Hirm** ü **harām** u **hurmedür** her ne ki olmaya helāl
Kine veħar zağinedür fā'idesiz helāk **būr**

El-Ḳıṭ' atü's-Sādisetü 'Aşere Fî-Baħri'l-Mütedāriki'l-Müşemmeni's-Sālim

1. *Fā'ilün fā'ilün fā'ilün fā'ilün*
Dārek uydı bu baħre diyen **ķā'ilün**

2. **Rāħa** vü **rāħ** el ayası **silsile**
Zencir ü boğaza şu ĳomaķ **selsele**

3. **Żā'ine** koyun u **nāmiyedür** degek
Neb' yay ağacı kārvan **ķāfile**

4. **Bāħa buħbūħa** 'arşa vü **sāhat şaħn**
Evlerün ortası duldur **ermele**

5. **Ṭarf** u **ṭırf** u **ṭaraf** göz ĳola at kenār
Zarf ĳab nezçe yürümege **ğulgüle**

6. **Mirved** ü **mīl** ü **memlül** u **işmid kuħul**
Sürme mīli vü sürme ĳabı **mükħule**

7. **Ebheķān** söğüd ü **ķat** teze yoncadur
Ḳurısı **ķazb** u yüzerlige **ħarmele**

El-Ḳıṭ' atü's-Sābi' atü 'Aşere Fî-Baħri'l-Muzāri'i'l-Aħrebi'l-Müşemmen

Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

1. 'İlm ehliidür e'ālī şadr-ı sa'ide vālī
Anlardan olma ĳālī tā kadrün ola 'ālī

2. *Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün*
Baħr-ı muzāri' aħreb vezninde diye tāli

3. 'Ālī şerīf yüce **eşraf** cem' i **meşref**
Yüce yir ü **ģanı** bay ni' metlü ĳişi **mütref**

4. **Ḳırfe** bir ot **ķaraf**dur bir yire yakın olmaķ
ĳazanmaķ **iktirāf** u süci 'uķār u **ķarķaf**

5. **Neyk** u **ķırāf** u **vaṭy'** u **cem'** ü **cimā'** aşmaķ
ĳatn u **ħitāne** sünnet itmek sünetsiz **aķlef**

6. **Urfe** sınır nişanı cem' i **uref esefdür**
Kayğu vü alışıkdur **ilf ü elif ü mü'lef**
7. **Sikkif** iti sirke **hurrif** iti nesne
Şakf u **şakıf**dür üstâd uzun añılmış **eskaf**
8. **Hatf** u **memât** u **sâm** ölüm **hatf** gizlü kapmak
Harf ü **şefâ** vü **hâfe** fî egridür **muharref**
9. **Ceff** ü **cefâf** kurı kem kimse **cilf** ü **câfi**
Cevf iç ü **cife** murdâr boş **ecvef** ü **mücevvef**
10. **Hıkf** egri kum u **ahkaf** cem' i vü ' Âd yiri
Zuhruf nazîr altun düzgünlüdür **müzahref**
11. Gün gice dönmesi güz çayırı şoñ yimişdür
Hilfe vü **hîlf** emcik geri kalan **muhallef**
12. **Mu' sir** fakîr ü ' â 'il yoğsul u **rîf** ekinlik
Yüzde ziyâ **refif** ü yeşil libâs **refref**
13. İvmek **zefif** ü **izlâf takrib** yakın itmek
Zeyf ü **züyûf** geçmez aqçe vü ince **mürhef**

El-Kıf' atü's-Şâminetü ' Aşere Fî-Baħri'r-Remeli'l-Müşemmeni'l-Makşür

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Bâ' iş-i âsâyiş ü hâl-i kemâl intizâm
Şuğl-i ' ilm ile ' ameldür ahsen-i miskî hitâm
2. *Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün*
Faqr ile baħr-ı remel erkânı buldı ihtitâm
3. **Sâfir** ü **kâtib** yazıcı yazılan **sifr** ü **kitâb**
Cem' i **esfâr** u **kütüb süfre** ta'âm u söz **hıtab**
4. **Miknese** vü **misfere** süpürge elçidür **sefir**
Barışık **şulh** u **sifâre** perde **sütire** vü **hicâb**
5. **Satır** yazı yazmak u dizi vü cem' **estür sütür**
Seçmege **naqd intikâd** ü **intihâb** u **inticâb**
6. Yaramaz sözler **esâtîr** ü biri **ustüredür**
Teñri bilür toğrusın **Allâhü a' lem bi's-şavâb**
7. Hâzretüñ sözi **hadîş** aşhâbınuñ âşâridur
Şallihim yâ Rabb şefi' hüm lenâ yevme'l-hisâb

Sonuç

Bir tür olarak manzum sözlükler, genellikle küçük yaşlardaki çocukların yabancı dil öğrenimini kolaylaştırmak üzere kaleme alınmış olan eserlerdir. Rumca, Ermenice, Arnavutça ve Boşnakça gibi farklı diller için yazılmış olan örnekleri olsa da bu türdeki eserler daha çok Arapça ve Farsça dillerinin öğretimi için kaleme alınmıştır. Osmanlı kültür ve medeniyet tarihinde Arapçanın ilmi, Farsçanın ise edebî anlamdaki rolüne istinaden Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde tanzim edilmiş onlarca manzum sözlük kaleme alınmıştır.

Bunlardan biri de Arapça-Türkçe şeklinde tertip edilen *Bülgatü's-Sıbyân* adını taşıyan manzum sözlüktür. Eserin şimdilik bilinen tek nüshası Berlin Devlet Kütüphanesinde "Ms Or 14408" numarada kayıtlı olan bir mecmuanın 37b-54b sayfaları arasında kayıtlıdır. Eserin müellifi ve telif tarihi gibi müstensihî ve istinsah tarihi de belli değildir. Ahmed adında bir çocuğun Arapça öğrenimine katkı sağlamak üzere kaleme alınan eser, 250 beyitten müteşekkildir.

1100 civarı Arapça kelimenin Türkçe karşılığına yer verilen *Bülgatü's-Sıbyân*, bir mukaddime ve sözlük bölümünü oluşturan 18 kıt'adan oluşmaktadır. Aruzun dokuz bahrinin kullanıldığı bu kıt'alarda on sekiz farklı vezin kalıbı tercih edilmiştir. Karşılığı verilen kelimelerin tanziminde herhangi bir tertip düzeninin gözetilmediği sözlükteki kelimelerin büyük çoğunluğunu isim ve isim kökenli kelimeler oluştursa da yer yer fiillere de tesadüf edilmektedir. Ayrıca Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilirken eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtan ve bugün için arkaik özellik taşıyan birçok kelime de kullanılmıştır.

Müellif, eserin tanziminde vezin ve kafiye uyma mecburiyetinden dolayı bu türde kaleme alınan birçok eserde olduğu gibi birtakım tasarruflarda bulunmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden devrik cümle yapıları, tamlama öğelerinin yer değiştirmesi, kelime karşılıklarının farklı tertip ve mısralar içinde verilmesi gibi tasarruflar bu kabildendir.

Sonuç olarak bu çalışmayla şimdiye kadar varlığı bilinmeyen manzum bir sözlük daha gün yüzüne çıkarılarak ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Böylece hem klasik Türk edebiyatı mahsullerinden kayıp bir halka daha gün yüzüne çıkarılmış hem de yüz civarındaki manzum sözlük hazinesine bir yenisi daha eklenmiştir.

Kaynakça

- Ahterî, Mustafa (1310). *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Boran, Uğur (2016). Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Fevzî. *Şarkiyat Mecmuası*, 28, 73-154.
- Ceviz, Nurettin-Gündüzöz, Soner (2006). Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lûgat-ı Yûsuf. *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 10, 29, 211-30.
- Devellioğlu, Ferit (2011). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan Averbek, Güler (2016). Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kataloglanmamış Türkçe Yazmalar Üzerine Tespitler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, 1-40.
- Doğan Averbek, Güler (2018). Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 85-114.

- Doğan Averbek, Güler (2019). Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler). *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 62-83.
- Doğan, Hasan (2016). Budinli Cihâdî ve 'Teşrîh-i Tıbbâ' İsimli Türkçe-Arapça Manzum Sözlüğü. *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (4), 16-32.
- Eliaçık, Muhittin (2013). Türkçe-Arapça Manzum Bir Lügat: Müfidü'l-Müstefîdin ve Büyük İstinsâhî Farklar. *Turkish Studies*, 8 (13), 81-93.
- Fidan, Zehra (2020). Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisarî'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğüne Yaptığı Şerh: Şerh-i Seb'atü Ebhur. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 373-88.
- Gülhan, Abdülkerim (2010). Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü'l Leâl. *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, 2 (2), 201-225.
- İnce, Yılmaz (2002). Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 175-182.
- Kaplan, Yunus (2018). Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Lugat-ı Visâlî. *Dede Korkut, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7 (15), 54-75.
- Kaya, Hasan (2017). Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 213-252.
- Kılıç, Atabey (2006). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı)*, 20, 65-77.
- Kılıçarslan, Orhan (2020). Hayâtî-zâde Şeref Halil ve Rûhu'l-Edeb Adlı Manzum Sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 689-728.
- Mecmû'a*, Berlin Devlet Kütüphanesi, Hs. Or. 14408.
- Muhtar, Cemal (1993). *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Feriştioğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ölker, Perihan (2015). *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye*. Konya: Palet Yayınları.
- Öz, Yusuf (2016). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, Ferudun Hakan (2013). Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdû Elfâz'ı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26), 428-62.
- Öztürk, Tuncay (2012). Lebib Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı (Metin). *Celal Bayar Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 197-220.
- Sarı, Mevlüt (2004). *El-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: İpek Yayınları.
- Solmaz, Süleyman (2005). *Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (2001). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tanrıverdi, Eyyüp (2008). *Merkezzâde Ahmet Efendi Islâh-ı Merkezî: Feriştioğlu Lügati Tashih ve İkmal Çalışması*. Konya: Adal Ofset.
- Tiryakiol, Selim (2013). *Dil Öğretimi Geleneğimizde Manzum Sözlükler (Tuhfe-i 'Âsım Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Uz, Özkan (2019). Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Hâcibî. *Turkish Studies*, 14 (7), 4087-4111.

- Yakar, Halil İbrahim (2007). Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâ'î. *Turkish Studies*, 2 (4), 1015-1025.
- Yakar, Halil İbrahim (2009). Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id. *Turkish Studies*, 4 (4), 995-1024.
- Yurtseven, Necmettin (2003). *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*. Ankara: Ankara Üniv. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

